

fan

KLIF EN GAAST

Ald nijs út Gaasterlân

ZUYDER

ZEE

Colofon

Fan Klif en Gaast is een uitgave van het Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân en verschijnt twee keer per jaar, in mei en november.

Nummer 7, november 2009

Redactie:

Iris Maaskant-Fey maask@planet.nl tel. 0514-602909

Gerke Walinga windwerk@hetnet.nl tel. 0514-571530

Auke Hylkema auke.hylkema@planet.nl tel. 0514-603936

Vormgeving en opmaak:

Jan Maaskant maask@planet.nl

ISSN - nummer : 1876 - 8091

Wilt u ook iets in dit tijdschrift publiceren over de geschiedenis van Gaasterland? Neem dan contact op met de redactie.

Het Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân stelt zich tot doel de geschiedenis van Gaasterland te bestuderen en de kennis daarover te verspreiden en te bevorderen. Onder Gaasterland wordt verstaan de (geologische) streek van Reade Klif tot en met Spannenburg en van de Wâlde tot en met Tacozijl.

Donateurs van het Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân ontvangen het tijdschrift gratis. U wordt donateur door minimaal € 10,- per jaar over te maken op rekeningnummer 1261.95.544 t.n.v. Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân te Oudemirdum. Vergeet niet daarbij uw adresgegevens te vermelden!

Secretariaat Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân:

Sietske Dijkstra, Meerweg 8, 8561AT Balk, tel.0514-602299, email: sclinzel@hotmail.com

Het Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân heeft een verjaarskalender uitgegeven. Deze eeuwigdurende kalender bevat fraaie oude afbeeldingen van alle Gaasterlandse dorpen en van Sleat. De ansichten zijn afkomstig uit de verzameling van Herman Mous.

Iedereen die donateur is of wordt van het Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân (minimaal € 10,-) krijgt de kalender gratis. Hij is ook los te koop voor € 8,00 bij Boekhandel De Jong in Balk en bij

Informatiecentrum Mar en Klif in Oudemirdum.

Foto voorpagina: De bevrijding van Balk op 17 april 1945. Een Canadese tank rijdt over de Raadhuisbrug, de foto is gemaakt door de heer Mandemaker.

Drie tentoonstellingen over de Tweede Wereldoorlog

Op 5 mei 2010 is het precies 65 jaar geleden dat Duitsland capituleerde en een dag later het capitulatieverdrag in hotel “De Wereld” in Wageningen werd getekend. Maar op dat moment was de Zuidwesthoek van Fryslân al drie weken bevrijd. Op 17 april 1945 trokken de Canadezen de Zuidwesthoek binnen en om 15.40 uur stonden zij voor het gemeentehuis in Balk en was de bevrijding een feit.

In dit tijdschrift vindt u een uitvoerige publicatie van Jan Geert Vogelzang over de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in Gaasterlân.

Om de bevrijding te vieren zullen er vanaf April 2010 drie tentoonstellingen over Gaasterlân in de Tweede Wereldoorlog te zien zijn, georganiseerd door het bezoekerscentrum Mar en Klif in Oudemirdum en een werkgroep van het Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân, die speciaal voor deze gelegenheid in het leven is geroepen.

Deze werkgroep is voortvarend te werk gegaan en na inventarisatie bleek dat er dusdanig veel materiaal is, dat het bezoekerscentrum te klein zou zijn om alles tentoon te stellen. Daarop is besloten om behalve in het bezoekerscentrum Mar en Klif ook tentoonstellingen in het Gemeentehuis en de Openbare Bibliotheek van Balk en in het voormalige ‘kamp Sondel’ in te richten.

Tevens kreeg de werkgroep een aanbieding van het Fries Verzetsmuseum om een deel van zijn collectie in de tentoonstelling op te nemen. Om er een overzichtelijk geheel van te maken is besloten om in het bezoekerscentrum Mar en Klif de nadruk te leggen op de Tweede Wereldoorlog en de luchtoorlog boven Fryslân. In Sondel worden de functie van en de leefomstandigheden in de radarpost ‘Eisbär’ extra belicht.

In het gemeentehuis en in de Openbare Bibliotheek komt een fototentoonstelling over de bevrijding door de Canadezen. Door een gelukkig toeval zijn er een 36-tal originele foto’s van de bevrijding gevonden, destijds gemaakt door fotograaf Mandemaker uit Balk. De foto’s zijn met behulp van de nu bestaande digitale techniek dusdanig vergroot dat er een uitstekend overzicht kan worden gemaakt.

Hoewel op dit moment nog niet precies bekend is op welke wijze de opening plaatsvindt, is het wel zeker dat de tentoonstellingen op zaterdagmiddag 17 april 2010 worden geopend. De tentoonstellingen in het bezoekerscentrum Mar en Klif, en in het gemeentehuis en in de bibliotheek te Balk zijn van 17 april tot 1 november 2010 open voor bezoekers. De tentoonstelling in Sondel is te zien van 17 april tot 1 mei 2010.

Maar niet alleen de Tweede Wereldoorlog krijgt aandacht in dit nummer. Aafke Meinesz schrijft een vervolg op haar artikel in ‘fan Klif en Gaast’ no 2009-1 over haar voorvaderen in Gaasterlân en Sieger Rodenhuis en Geertje Kingma geven een historisch overzicht van het wel en wee van ‘Huize Kippenburg’. Tenslotte is er een verslag van de lezing die Gerben Groenhof op 11 november hield over de 19e eeuwse ‘Friesche Kofscheeps-Redery’ te Woudsend.

De redactie

GAASTERLAND IN OORLOG 1940 – 1945

1940: de Duitse inval

Op 10 mei 1940 valt om 3.30 uur het 22. Reiter-Regiment bij de grensplaats Venebrugge-Hardenberg het noorden van Nederland binnen. Het zijn ervaren militairen, omdat zij op 1 september 1939 ook al betrokken waren bij de Duitse inval in Polen.

Het is een uur later als boer Gerben de Vries van de „Wäldsang” in Ruigahuizen onder aan de trap roept: ‘It is oarloch’. Hij voorspelt even later dat het wel eens een lange oorlog kan worden, van misschien wel vijf jaar! Hij gaat gewoon met zijn veertienjarige zoon Douwe naar buiten om de koeien te melken en dan horen zij in de verte al het gonzen van Duitse Messerschmitt-vliegtuigen.

Het oorlogsbericht van De Vries via de radio ter ore gekomen. In vrijheid kon toen nog naar de radio worden geluisterd. Nadat op 28 juni 1940 de eerste radio-uitzending van ‘Radio Oranje’ via de Engelse BBC was uitgezonden, werd al snel het bezit van een radio verboden. Vanaf juni 1943 moesten zelfs alle radio’s worden ingeleverd en dat deden 255 Gaasterlanders.

Het eerste actieve oorlogsfeit in Gaasterland is op 10 mei 1940 wanneer het gerechtshof in Leeuwarden om 9.00 uur kampleider Douwe A. Tamminga (de bekende Friese dichter) van het werklozenkamp Elfbergen in Oudemirdum telefonisch op de hoogte brengt van de onmiddellijke verplichte kampontruiming. ’s Morgens worden hier uit geheel Friesland opgepakte NSB’ers en communisten gebracht, omdat zij door de Nederlandse overheid als staatsgevaarlijke elementen worden beschouwd. Ze worden ’s avonds in vier autobussen van Tjalke de Boer naar Hoorn gebracht.

Een dag later zijn om ongeveer 11 uur de eerdergenoemde Duitse cavaleristen vanuit Venebrugge-Hardenberg al op 2000 paarden met 33 mitrailleurs via Tacoziyl en Sloten Gaasterland binnengereden op weg naar de Afsluitdijk. In Sloten komt rond dezelfde tijd de 1. Kavalerie-Division binnen. Er volgen vernielingen, inkwartiering, autovorderingen en verduisteringsmaatregelen. Niet iedereen veroordeelt deze inval. Een inwoner aan De Hege Bouwen in Nijemirdum vertelt blij in het voorbijgaan van de Duitse troepen: ‘Nu worden we allemaal Duitsers’.

Een van de eerste maatregelen van de bezetter is dat op 11 mei de gulden moet worden omgerekend tot 1,50 RM (Reichsmark). Op Pinksterdag 12 mei 1940 wordt de zomertijd ingevoerd met een correctie van 40 minuten. Vier dagen later moet de Duitse zomertijd worden ingevoerd, zodat de klok ’s nachts in totaal 1.40 uur vooruit gezet moet worden. De eerste vrijheidsbeperkende maatregelen zijn dat burger- en militaire postduiven niet meer mogen worden losgelaten en dat de duivenhokken moeten worden gesloten.

In de eerste raadsvergadering tijdens de oorlog geven de burgemeesters hun visie. Gaasterland’s burgemeester G.W.C.D. Baron Thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg opent de gemeenteraad op 31 mei 1940 met: ‘Het is niet onze wensch geweest, maar wij

moeten den bestaande toestand aanvaarden’. Burgemeester Jacob Bakker van Sloten spreekt in zijn installatierede op 5 juni 1940 de hoop uit dat Koningin Wilhelmina zo spoedig mogelijk als landsvorstin mag terugkeren. Burgemeester Rinke Reitsma van Hemelumer Oldephaert en Noordwolde opent in Koudum op 29 juni 1940 de eerste raadsvergadering met het uitspreken van groot eerbetoon te betuigen aan soldaten en hun dapperheid.

Johannes Nagelhout uit Bakhuizen is het eerste Gaasterlandse slachtoffer. Hij verongelukt bij Denemarken met alle opvarenden op 20 juni 1940 in de Nederlandse onderzeeboot O-13.

Er komen nu steeds meer vrijheidsbeperkende maatregelen. Nederlandse vlaggen op woningen, voertuigen en fietsvlaggetjes worden per 15 augustus 1940 verboden. De distributie van goederen en levensmiddelen wordt per 1 juni 1940 ingevoerd. Het begint met koffie- en theevoorziening via distributiebonnen.

Op 3 oktober 1940 ondertekenen de burgemeester en alle gemeente-ambtenaren van Gaasterland een verklaring dat zij van niet-joodse afkomst zijn. Dan wordt op 17 oktober 1940 het persoonsbewijs ingevoerd.

Op 18 november 1940 wordt geheim agent Cornelis Henderik van Brink met een geheime zender ’s nachts bij Kippenburg gedropt en vindt hij in Oudemirdum een tijdelijk onderkomen.

Boeren moeten op 4 december 1940 voor de eerste keer bij Kippenburg opdraven voor het laten keuren en daarna vorderen van hun paarden en op 9 december 1940 worden zij verplicht om in Balk voor de eerste keer hooi te leveren aan de Duitsers.

1941: meer vrijheidsbeperking, een arbeidskamp in Harich

In 1941 gaan de beperkingen onverminderd verder. Alle foto’s van koningin Wilhelmina moeten van en uit gebouwen en woningen worden verwijderd. De padvinderij in Gaasterland wordt opgeheven, maar leider en verzetsman Jan de Vries verbergt de spullen. De kerken brengen kanselboodschappen uit waarin wordt opgeroepen tot verootmoediging en bekering. In de Katholieke kerk te Balk worden voortaan collectes gehouden voor ‘bijzondere noden’. De kerk zorgt wel dat dit geld naar onderduikersfamilies gaat. De Gereformeerde kerk in Balk protesteert bij de Nederlandse Arbeidsdienst op Kippenburg tegen hun exercities (met de schep op de schouder in plaats van het geweer) door Balk onder kerktijd.

De persvrijheid wordt door de Duitsers aan banden gelegd. Het Friesch Dagblad verschijnt niet meer, de laatste Zuid-Friesland krant verdwijnt en de Balkster Courant stopt op 29 augustus 1942.

Op 8 augustus 1941 vindt Piet de Jong uit Oudemirdum het lijk van een onbekende Engelse piloot achter de palen van de zeevering ter hoogte van de zandbank in

Oudemirdum. Er zullen deze oorlog in totaal nog vijf aangiften van lijkvinding onder de Gaasterlandse kust plaatsvinden.

De raad van Gaasterland besluit op 9 augustus 1941 in meerderheid tot grondverhuur op de Wyldemerk in Harich voor de bouw van een Nederlands Arbeidskamp ten behoeve van de Nederlandse Arbeidsdienst (NAD). De raadsleden Andries Rampion, Johan Berend Schurink, T. Hoekstra en Jonkvrouwe Van Swinderen stemmen tegen het voorstel. De NAD is een organisatie van werkloze oud-militairen en wordt later aangevuld met vrijwilligers. De deelnemers worden langzaam vergiftigd met nazi-ideeën. Historicus Dr. Lou de Jong schrijft: 'De Arbeidsdienst was een foute organisatie, maar de leden waren dat niet voor het merendeel. Na een injectie van hogerhand met nationaalsocialistische kaderleden, was het percentage kaderleden dat lid was van de NSB 25%'.

De gemeenteraden en provinciale staten worden op 1 september 1941 in geheel Nederland buiten spel gezet en alle gemeentelijke macht wordt aan de burgemeester gegeven.

Het eerste bombardement in Gaasterland is op 13 augustus 1941 in Balk. Er zullen nog vier bombardementen in Gaasterland volgen. De eerste vliegtuigcrash is op 8 november 1941 wanneer een Engelse Whitley-bommenwerper in Nijemirdum neerstort achter de boerderij van het gezin van Theunis Wagenaar en Christina Wilhelmina Schilstra. Er zullen de verdere oorlogsjaren nog zeven zichtbare vliegtuigerashes volgen in Tacoziyl, Nijemirdum, Mirns, Bakhuizen, Waterloo en Balk. In Gaasterland zijn vijftientig aangiften bekend gebleven van inwoners die aangifte doen van gevonden voorwerpen die van vliegtuigen afkomstig zijn zoals een vliegtuigdeur, zuurstofslangen, propellers, benzinereservoirs en vliegerskappen met intercom. Vanuit de lucht vinden ook nog eens zes beschietingen plaats op o.a. Elfbergen in Oudemirdum, terwijl kabelballonnen de nodige schade veroorzaken.

1942: het verzet gaat zich organiseren

Begin 1942 begint de Balkster Benjamin Herre Steegenga met zijn vrouw Janke Heida als eerste aan gemeentebrede verzetsactiviteiten. Onvermoeibaar en tot het uiterste gedreven zal hij de gehele oorlogperiode strijden voor vrijheid, recht en tegen onderdrukking. Individueel helpt hij onderduikers en Joden te verbergen. Hij haalt zijn drijfveer uit de Bijbel, Jesaja 16:3, laatste gedeelte: „Verberg de verdrevenen en verraad de vluchtelingen niet”.

Ook was hij contactpersoon voor de LO (Landelijke Hulp aan Onderduikers), de NBS (Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten) en het Comité HHV (Hier Het Voedsel). Verder organiseert hij de verspreiding van allerlei illegale kranten en zamelt f.120.000 in (plm. €55.000) voor het NSF (Nationaal Steunfonds) zoals uit zijn nagelaten punctuele boekhouding zal blijken. Tenslotte zorgt hij ervoor dat het gehele illegale verzet in Gaasterland wordt gecoördineerd door maandelijkse bijeenkomsten in de Christelijke Lagere Landbouwschool te Balk.

Het echtpaar Steegenga in 1942, de hele oorlog in het verzet.

Ook verzetsgroepen in Bakhuizen, Oudemirdum, Oudega en Elahuizen waren erg actief. In Gaasterland zullen ongeveer honderdvijftig Joden verborgen worden gehouden. Daarvan zijn zeventig mensen door de firmanten Bouke van der Wal en Cornelis de Vries uit Balk in het hele land opgehaald en hier ondergebracht.

De Winterhulp collecten worden naar Duits voorbeeld gehouden maar zullen in Gaasterland geen succes hebben. Doelstelling is dat sociaal zwakkeren en langdurig zieken worden geholpen doch het geld blijkt aan andere Duitse doelen op te gaan, terwijl de Joden met deze opbrengsten niet worden gesteund.

Villa 'Mooi Gaasterland' 1940

In januari 1942 wordt een begin gemaakt met de bouw van het peil- en radarstation 'Eisbär' in Sondel dat vijandelijke vliegtuigen moet opsporen. Er hebben daarin maximaal 400 militairen en Nachrichtenhelferinnen (telefonistes) een verblijf gehad. Voor de bouw worden de vrijstaande woning van Jelte Scholtanus en de dubbele woning van Anne Dam afgebroken. De Duitsers hebben zich hier gemoedelijk gedragen. Een militair verloofde zich met een inwonster uit Sloten.

Maar Oberfeldwebel Gerhard Weinhold (44 jaar) beroofde zich op 4 september 1942

De Nederlandse Landstand opent februari 1942 de 'Boerenschool' in de gevorderde villa 'Mooi Gaasterland' in Rijs. Via cursussen krijgen NSB-agrariërs les in een instituut dat bij hoog en bij laag zweert bij een rassencultuur zoals die bij de Duitsers wordt gepropagandeerd. Er werd daarom hoofdzakelijk lesgegeven in 'erfelijkheidstheorie'.

bij Kamp Sondel van het leven. Hij werd op de Sondeler begraafplaats begraven en op 9 februari 1970 herbegraven op de Duitse militaire begraafplaats in IJsselstein.

Josef Fleck

In Nijemirdum is de nodige opschudding als er een telefoonlijn van de Duitsers blijkt te zijn vernield. De gemeente Gaasterland krijgt hiervoor een boete van 10.000 gulden (€4500) dat naar rato van inkomen over alle inwoners wordt verdeeld. Bovendien wordt een bijna drie maanden durende vervroegde spertijd (binnenblijftijd) vanaf 20.00 uur opgelegd. De NSB-organisatie stuurt de gemeente een lijst van NSB'ers die deze boete niet hoeven te betalen. De lijst wordt goed bewaard en wordt een dag na de bevrijding weer boven water gehaald. Aan de hand van dat onweerlegbare bewijs worden NSB'ers opgepakt.

De 23-jarige Koenraad Louwsma uit Balk is op 12 oktober 1942 de eerste Gaasterlander, die als slachtoffer van verplichte tewerkstelling in het Duitse Alphen, Landkreis Moers, komt te overlijden. Na hem zullen nog drie Gaasterlandse inwoners in Duitsland hun leven in de Arbeitseinzats moeten laten. Twee andere Gaasterlanders overlijden ook in het buitenland, alleen waren zij als vrijwilligers in het Duitse leger gegaan. Op 12 oktober 1942 is de 82 jarige Gerrit de Vos uit Balk de eerste van de drie Gaasterlandse inwoners, die naar aanleiding van de verduisteringsvoorschriften overlijdt. Hij is vanwege de complete duisternis regelrecht de Luts ingelopen.

Op 24 november 1942 wordt een begin gemaakt met de invordering van kerkklokken. Het plan is dat ze in Duitsland tot wapenmateriaal omgesmolten worden. Meerdere klokken worden in juni 1945 per boot via Sloten weer teruggebracht in Gaasterland. Dan blijkt dat de klok van het Oudemirdumer kamp Elfbergen helemaal niet in Duitsland is geweest, maar tijdens de oorlog in de kerk van Rolde is terecht gekomen.

Een heel ander geval is onderofficier Josef (Jupp) Fleck. Hij had een vreselijke hekel aan Hitler. Wanneer hij in contact komt met de Gaasterlandse illegaliteit, verdwijnt hij op zijn dienstfiets eind 1944 tijdens een donkere winternacht via kronkelige paadjes naar zijn onderduikadres bij de familie Kramer in Harich. Hij sluit zich op 17 april 1945 aan bij de illegaliteit in Elahuizen-Oudega-Kolderwolde en raakt een dag later in Canadese krijgsgevangenschap. In 1947 keert hij vanuit Amsterdam naar Oostenrijk terug.

Door de Duitsers ingezamelde kerkklokken in Gaasterland, gevorderd eind 1942.

1943 en 1944: verzet, honger en razzia's

In heel Nederland wordt de Meistaking van 1943 uitgeroepen, omdat oud-officieren zich bij de Duitsers moeten komen melden. Het personeel van de zuivelfabriek in Balk wil ook staken maar de directeur verhindert dit met het dreigement de Duitsers erbij te halen.

Op 23 september 1943 lijkt het Wild West in Rijs als de drie man sterke gemeentelijke distributieploeg met twee begeleidende veldwachters door vier verzetsleden wordt overvallen. De buit is 1481 bonkaarten en 100 inlegvellen en de politiemannen Walda en Helder verdwijnen zeven maanden achter de tralies.

De groenten worden steeds schaarser en daarom sluit de gemeente Gaasterland met tuinder Hoite Schaap uit Balk een contract af dat hij 26 are voor het verbouwen van voedsel mag bestemmen. De opbrengst bestaat uit aardappels, boeren- en spitskool en dubbele witte bonen. In november 1944 werkt 'Plaatselijk Belang Balk-Vooruit' plannen uit voor het stichten van een gaarkeuken waar 500 warme maaltijden kunnen worden verstrekt.

Balk wordt op 29 juni 1944 onaangenaam verrast met de vestiging van beroepslandwachters in het Gebouw van Christelijke Belangen. Vanaf dat moment worden er meer razzia's gehouden naar onderduikers. Er is groot alarm wanneer op 3 augustus 1944 een groep van Grüne Politzei en landwachters, maar liefst 130 man, Balk volledig van de buitenwereld afsluiten. Huis-aan-huis zijn nu de razzia's. Slechts een enkeling weet te ontvluchten zoals elektricien Jan van der Heide en de 23-jarige, in eigen huis ondergedoken, domineeszoon en gemeenteambtenaar Johannes Doedenias (Joop) Schweitzer. In Elahuizen wordt Joop Schweitzer op 4 augustus 's avonds bij een vlucht poging door een Friese

Vredesmonument te Elahuizen bij de Joop Schweizerstritte

landwachter door het hoofd geschoten. De landwachter krijgt een Duits compliment: 'Ein Schöner Schuss'.

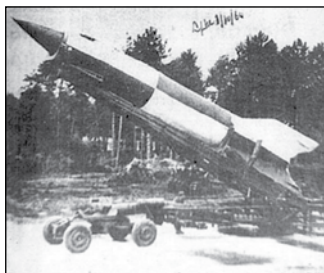
In augustus 1944 wordt onderduiker Leendert Zandbergen in Sondel opgepakt. Hij sterft op 17 oktober 1944 in het concentratiekamp Neuengamme.

Dit alles heeft tot gevolg dat de Gaasterlanders zich meer en meer op het verzet gaan toelekken. Er worden massaal graanbulten in brand gestoken en veel boeren stellen hun schuren open voor het verbergen van wapens, die van droppings afkomstig zijn. Er komen instructeurs, die de NBS-leden leren hoe de wapens te gebruiken.

De wapendroppings in Balk en Elahuizen mislukken. Jeen Hornstra uit Wijckel en Yde Yntema uit Hemelum worden bij de speurtochten naar de gedropte wapens opgepakt en als represaille op 17 maart 1945 bij Doniaga met acht anderen doodgeschoten.

De boerderij van Louw Wildschut in Wijckel wordt 26 februari 1945 uit woede door de Duitsers in brand gestoken wanneer de (reeds gewaarschuwde) familie Wildschut, hun inventaris en de gedropte wapens niet worden gevonden.

Oud-inwoner Teeuwes de Boer uit Bakhuizen overlijdt als krijgsgevangene op 21 september 1944 aan boord van het Japanse schip „Fuji Mon” door een Amerikaanse torpedo. Zijn vrouw, Anna de Boer uit Elahuizen, sterft als gevolg van ondervoeding en een barbaarse behandeling op 23 augustus 1945 in Jappenkamp Banjoe Biroe 10.

V2-lanceerinstallatie in het Rijsterbos

Op zaterdag 23 september 1944 krijgt Rijs een invasie van 342 Duitse militairen. Gedurende bijna een maand schieten zij 76 V-2 raketten af vanuit het Rijsterbos in de richting van eerst Engeland en later Antwerpen.

Op 20 oktober 1944 zijn alle Duitsers plotseling vertrokken omdat het vermoeden bestaat dat geallieerde vliegtuigen foto's van de V-2 lanceerinstallaties in het Rijsterbos hebben gemaakt. Een uur nadat alle Duitsers zijn vertrokken, wordt het Rijsterbos door geallieerde vliegtuigen beschoten.

Verzetsstrijder Jacobus Boomsma uit Sondel wordt 6 november 1944 in Sneek doodgeschoten.

1945: evacués, fusillades en de bevrijding

Op vrijdag 26 januari 1945 komt de eerste groep Limburgse evacués aan in Gaasterland en wordt eerst ondergebracht in de villa 'Mooi Gaasterland' te Rijs. Twee dagen later komt de tweede groep. Zij zijn uit de omgeving van Arnhem verdreven vanwege de alles verwoestende gevechten tussen de Geallieerden en de Duitse troepen. In de paar maanden dat zij hier verblijven, worden er bij de evacués twee kinderen geboren en overlijden zeven personen. De gemeente Gaasterland registreert 825 oorlogsevacués.

In het Oudemirdumer bos worden op 27 februari 1945 twee verzetslieden uit Wymbritseradiel doodgeschoten en op 6 april vijf niet-Gaasterlandse verzetslieden genadeloos gefusilleerd bij de Zandvoorderhoek in Nijemirdum.

Een dag voor de Gaasterlandse bevrijding verlaten de Duitsers overhaast het kamp Eisbär in Sondel richting Lemmer, nadat eerst alle apparatuur is vernield. De Sondeler boeren wordt onder bedreiging van vuurwapens bevolen hen met paard en wagen daar naartoe te brengen. Nadat de laatste Duitsers Tacozijs zijn gepasseerd, wordt de brug opgeblazen.

Dan nadert de glorieuze Gaasterlandse dag van de bevrijding op 17 april 1945 wanneer om 15.40 uur de eerste Canadese tank verschijnt bij het oude raadhuis in Balk. De tanks behoren tot de 17th Duke of Yorks Royal Canadian Hussars.

Bevrijding van Balk: de eerste Canadese tank verschijnt bij het oude raadhuis op 17 april 1945.

Om 17.00 uur wordt burgemeester Schwartzberg meegedeeld dat hij terzijde is geschoven als burgemeester. Siemen de Jong uit Balk wordt als waarnemer benoemd doch deze weigert, omdat hij als militair officier een carrière in het leger ambieert. Wethouder Halbe Bearnt van der Goot, net terug uit gevangenschap in Crackstate te Heerenveen, wordt nu de nieuwe tijdelijke burgemeester. Op 1 april 1946 wordt burgemeester Schwartzberg weer in zijn oude functie teruggezet.

NSB'ers en enkele moffenmeiden worden naar het kamp in Sondel gebracht dat nu als interneringskamp wordt ingericht.

Op woensdag 9 mei 1945 wordt eerst Jeen Hornstra uit Wijckel herbegraven op de begraafplaats in Wijckel. Daarna vindt er een dankdienst plaats in de Hervormde kerk te Balk namens de opgedoken Joden in Gaasterland voor alle inwoners uit Gaasterland. Sprekers zijn: onderduiker Benjamin M. Vas Dias, Ds. C.J. Schweitzer, Ds. S.J. de Boer en Ds. C.F. Brüsewitz.

Dit overzicht geeft aan dat er voldoende is gebeurd om aan de oorlogsgeschiedenis van Gaasterland vanaf april 2010 drie tentoonstellingen te wijden.

J.G. Vogelzang, 2009

Thuishaven Amsterdam.

Een Kofschip op volle zee

In 1839 werden er in Woudsend en Lemmer vier kofschepen gebouwd voor de ‘n.v. Friesche Kofscheepsrederij’. Deze rederij was gevestigd in Woudsend. Friese schepen gebouwd op Friese werven, maar de schepen zijn na de tewaterlating nooit in Friesland terug geweest. Amsterdam was de thuishaven. Daar werd de bemanning aangenomen, daar werd de leeftocht voor een reis ingeslagen en werden de reparaties uitgevoerd. Geen wonder dus dat veel Amsterdamse ondernemingen aandeelhouder waren van deze rederij.

Meteen na aankomst in het Amsterdamse Oosterdok werden de zeilen van boord gehaald voor reparatie. Tegelijk gaf de kapitein de bestelling op voor nieuw touwwerk, blokken en ijzerwerk. Een keer per jaar kregen de schepen een onderhoudsbeurt op de werf van Jeremias Meijes. De romp werd gecontroleerd op dichtheid en houtrot. Verrot hout is kenbaar door een zwarte of bruine kleur en het is week. Op zekere afstanden werd in de romp geboord. Aan het boorsel kon men zien of de conditie van het hout nog goed was. Dit boren was een specialistisch werkje. Op de rekeningen worden deze arbeidsuren apart vermeld. De romp bekloppen met een houten hamer was een andere manier om te controleren of het hout nog goed was. Bij iedere hellingbeurt werden de naden gecontroleerd op hun dichtheid. Door het varen in sterk wisselende klimaten en door de voortdurende zeegang gingen de houten delen werken (bewegen ten opzichte van elkaar). Het gevolg was dat de naden water doorlieten en dus moest er opnieuw worden gebreeuwd. Een andere naam voor dat breeuwen was kalfaten. De naden werden dichtgeslagen met versleten touwwerk en mos en afgewerkt met kokend pek. Als het breeuwsel in aanraking kwam met water, zette het uit en zo werd de naad gedicht. De beide grote kofschepen hadden een zinken huid die regelmatig vervangen

moest worden. De kleine kofschepen kregen een smering, het onderwaterschip werd ingesmeerd met een dikke laag pek waar gemalen zwavel doorheen was gemengd. Vanaf 1842 was er wel een droogdok beschikbaar voor het uitvoeren van dit soort werk, maar daar heeft de onderneming weinig gebruik van gemaakt. Te duur.

Uiteraard werd het onderwaterschip goed schoon gemaakt. Door aangroei werden de schepen traag en in het uiterste geval kon men er nauwelijks nog mee manoeuvreren. Niet zelden klaagden de kapiteins over de enorme aangroei waardoor ze nauwelijks snelheid konden maken. In 1846 meldt een kapitein aan de rederij in Woudsend: ‘De Friesland is zo groen tussen wind en water, dat een paar schapen hadden wel veertien dagen kouwen aan om het op te krijgen’. In een ander geval meldt de kapitein dat het zeegras wel 6 à 7 duim lang is en de dorren als vuisten zo groot. Met alle zeilen bij vorderde de reis niet sneller dan 2 à 3 zeemijlen.

Portret van een stuurman van de grote vaart ca. 1850

Kwamen de Friese werven er wat het onderhoud van de schepen aangaat niet aan te pas, Friese zeilmakers, touw slagers, koperslagers en smeden kregen wel veel werk aan de schepen toebedeeld. Als ze tenminste aandeelhouder waren. Alle geleverde spullen werden met het Lemster beurtveer naar Amsterdam vervoerd.

Gerben Groenhof

Zeekaart van het Zuiderzeegebied anno 1676.

De afbeeldingen zijn overgenomen uit ‘Roeien met de riemen’ 75 jaar Vereniging Nederlands Historisch Scheepvaartmuseum. Jaarboek 1991.

Op 11 september j.l. hield Gerben Groenhof voor het HWG een lezing over de ‘n.v. Friesche Kofscheepsrederij’ in Woudsend. Het verslag daarvan vindt U op pagina 22.

Jelle Meinesz en nazaten in Gaasterland (vervolg).

In het vorige nummer van Mar en Klif ging de aandacht uit naar Jelle Meinesz. In het bestek van dit nummer kan slechts aandacht besteed worden aan enkele van zijn nazaten. Ze hadden een zeer verschillende levensloop van koopman, vervener, ontvanger der directe belastingen, zoals hun vader, tot boer, vrederechter en burgemeester. Ook aan de karakteristieke problemen van de 19e eeuw, zoals de grote kindersterfte en vroegtijdig overlijden op volwassen leeftijd, spanningen in de magistratuur, de economische crisis en emigratie naar Noord-Amerika, ontkwamen zij niet.

De oudste zoon **Meine Meinesz** (1797-1866) was kortdurend werkzaam als advocaat in Sneek en Heerenveen voor hij op 21 maart 1828 bij K.B. werd benoemd tot vrederechter in het kanton Lemmer. Een niet zo voor de hand liggende benoeming, waaraan nogal wat vooraf ging.

Voor de opvolging van zijn voorganger Frederik Zacharias Reneman, die in 1827 ontslag kreeg wegens machtsmisbruik, meldden zich vier sollicitanten: Idske Poppes, koopman te Balk en plaatsvervangend vrederechter in het kanton Lemmer, Willem Carel Gerard van Welderen baron Rengers, 25 jaar oud en lid van de Provinciale Staten van Friesland, mr. Meine Meinesz, oud 30 jaar en advocaat te Heerenveen en Wieger van Eyck, griffier van het vredegerecht in het kanton Lemmer. De heer Rengers viel gezien zijn jonge leeftijd af. Wat Meine Meinesz betreft, werd zijn kunde geroemd, maar er was een groot verschil van mening over zijn overige kwaliteiten als persoon voor het vrederechterschap. Volgens de president kwam hij door “zijn goeden aanleg en voorbeeldige zedigheid” voor de benoeming in aanmerking. De officier was van mening dat dit niet het geval was gezien “hij door zijn timiden aart een weinigen geschiktheid tot publieken omgang, kwalijk voor een post berekend zal zijn, waarin hij dagelijksch met menschen van allerlei slag zou moeten omgaan en dien omgang zich door eene zekere mate van populariteit de agting en het vertrouwen van het algemeen verwerven”.

Al op 26 april 1828 richtte mr. Meinesz zich verre van timide middels een brief tot het grietenijbestuur van Lemsterland met de klacht, dat hij het “onwielvoeglijk achtte de zittingen nog langer bij den logementhouder van De Wildeman te doen plaats vinden” en met de vraag voor een “beter en convertabeler lokaal”. Het verzoek om hierover met het grietenijbestuur in conferentie te treden, werd afgewezen door de grietman jhr. O.R. van Andringa de Kempenaar, terwijl deze op de hoogte was van het feit, dat er i.v.m. de plannen tot reorganisatie van de rechterlijke macht pogingen ondernomen werden de hoofdplaats van het kanton Lemmer van Lemmer naar Sloten te verplaatsen. Het gevolg was, dat mr. Meinesz zich vijandig opstelde tegen het grietenijbestuur en nog voor heel wat meer last zou zorgen.

Zo werd in 1826 het verbod om in kerken te begraven van kracht. Het grietenijbestuur van Lemsterland kocht daarop een terrein aan het Turfland, waar in 1826 en 1827

in totaal 32 mensen werden begraven. Toen in 1827 bij K.B. de eisen waaraan een begraafplaats moest voldoen bekend werden, bleek de begraafplaats in het dorp te liggen en moest een nieuwe begraafplaats buiten het dorp aangelegd worden. Op het afgekeurde terrein wilde men een school bouwen en om problemen met de bouw te voorkomen werden de 32 lijkkisten zonder toestemming opgegraven en elders op het terrein herbegraven. Vier maanden later besloot de vrederechter, mr. Meinesz, de arbeiders, die het werk hadden opgeknapt te verhoren en proces-verbaal op te maken van grafschennis. Een woedende grietman informeerde hierop de gouverneur van de provincie en de officier van justitie, die geen aanleiding zagen tot vervolging. Om het grietenijbestuur te dwarsbomen, droeg hij de Lemster politieambtenaar op om in herbergen, kroegen en logementen bekend te maken dat er geen sluitingsuur zou gelden en ze de hele nacht mochten doortappen. De grietman riep weer de hulp in van de gouverneur tegen de vrederechter, die “ondubbelzinnig te blijken geeft van vijandige gezindheid, welke dezen ambtenaar zedert den aanvang zijner betrekking tegen het Grietenijbestuur bezielde heeft en nog steeds bezielde”. Hierop maakte de procureur-crimineel Meine duidelijk, dat hij te ver gegaan was door zich te bemoeien met bestuurlijke zaken, die niet tot zijn competentie behoorden. Het frustreerde Meine enorm, dat Lemmer de hoofdplaats bleef van zijn kanton en dat de strafzittingen plaats bleven vinden in het logement De Wildeman. Op 3 november 1830 verhuisde hij naar Sloten en liet bekend maken, dat de zittingen in het vervolg daar zouden plaatsvinden in het raadhuis. Een half jaar later liet de minister van justitie weten, dat de zittingen weer moesten plaatsvinden in Lemmer, waarvoor in mei 1832 een lokaal in het grietenijhuis beschikbaar werd gesteld. Terechtingszittingen in burgerlijke zaken konden wel in Sloten gehouden worden. Uiteindelijk was de relatie tussen mr. Meinesz en het grietenijbestuur zo verstoord, dat hij in 1858 niet werd herbenoemd. Meine verhuisde in 1865 verbitterd naar zijn tuinhuis in Wielen (Koninkrijk Hannover), vlak bij de uitgestrekte venen van 350 ha, die de familie in Sibculo en Bergentheim had.

Jolle Meinesz (1799-1851) werkte samen met zijn vader Jelle als vervener in de Groote Noordwolderveenpolder en kocht met hem ook land aan. Ze bemiddelden in de verhuur van zathen en landerijen. In 1831 hadden ze ook een, in bezit van Jelle zijnde, neringrijke broodbakkerij in Oudega te huur.

Jolle was naast boer, grietnijontvanger van Hemelumer Oldephaert en Noordwolde en secretaris en penningmeester van het polderbestuur van de Groote Noordwolderveenpolder, dat verantwoordelijk was voor de aanleg en het verzwaren of overtrekken van de dijken. Jolle was ook voorzitter van het Dijkbestuur van H.O.N., dat de zorg droeg voor de zeekering. In 1839 volgde een benoeming tot Dijksgedeputeerde voor de grietenij H.O.N. en de steden Stavoren, Hindeloopen en Workum en het dorp Nieuwhuizen.

Hendrik Meinesz (1801-1864) was ontvanger der directe belastingen o.a. in Amsterdam en gold vanaf 1846 als één van de rijkste mensen van Noord-Holland

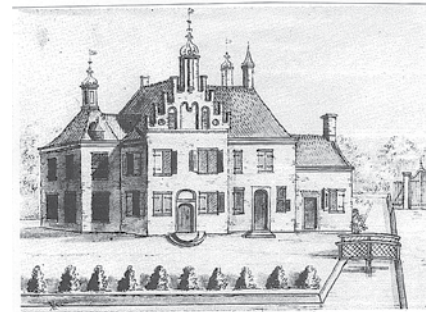
mede door het bezit van veengronden in zuidoost Drente en Overijssel. Zoon **Sjoerd Anne Vening Meinesz**(1833-1909) was burgemeester van Rotterdam en Amsterdam en kleinzoon **Felix Andries Vening Meinesz**(1887-1966), bekend door diepzeeonderzoek, hoogleraar in de geodese, kartografie en geofysica in Utrecht.

Sjoerd Meinesz(1804-1829) was boer op een boerderij van de familie in Nijega. Hij stierf in 1829, 25 jaar oud, “op het alleronverwachtst aan een borstziekte” zijn vrouw Reinsk en twee kinderen, Fenna 3 jaar oud en Jelle 1 jaar oud, achterlatend. Reinsk hertrouwde in 1830 met Klaas Johannes Swart. Ze boerden eerst nog in Nijega en later in Harich. In 1854 emigreerden ze met hun vier jongste kinderen en een dienstbode naar Goshen in Noord-Amerika. De heersende landbouwcrisis dwong hen daar een beter leven op te bouwen. Hoewel ze Nederlands-hervormd waren reisden ze samen met de derde groep doopsgezinden uit Balk en Harich, die vanwege hun geloof naar Goshen vertrokken.

De kinderen van Sjoerd en Reinsk, **Fenna**(1826-1905) en **Jelle Sjoerds**(1828-1894) bleven in Friesland. Jelle was koopman en in bezit van hooi- en weiland in Nijega en Kolderwolde, huizen in Balk en Sloten en een scheepswerf in Sloten. Hij was wethouder in Sloten. In 1860 verloren Jelle en zijn echtgenote binnen twaalf dagen hun drie jongste kinderen aan roodvonk en schreven: “De maat onzer smarte was niet vol. De Heer nam heden tot zich onze derde lieveling, ons oudste Dochtertje Sietske, nog geen zes jaren oud. Met een weemoedig harte zwijgen wij eerbiedig stil”. Na een scheiding van tafel en bed in 1868 vertrok Jelle ook naar Noord-Amerika, zijn vier kinderen in Sloten achterlatend. Waarschijnlijk zorgde hij ervoor dat zijn moeder Reinsk in dat jaar \$ 1000 leende aan de doopsgezinde Arend Nijmeijer, die in 1867 met zijn gezin vanuit Balk naar Goshen was geëmigreerd. In 1870 bleek Jelle met zijn dochter Sarah (Saapje) samen te wonen in Lake Prairie en waren ze ‘well to do’. Toen ze in 1886 trouwden kon Brechtje in het verre Sloten eindelijk officieel scheiden.

Zoon **Sjoerd Jelles**(1850-1938) ging naar het gymnasium in Sneek en studeerde van 1869 tot 1871 farmacie in Groningen. Zijn verlangen naar het vrije leven in Amerika en waarschijnlijk ook naar zijn vader was zo groot, dat hij zijn studie opgaf en vertrok naar de doopsgezinde Gaasterlanders in Indiana. Daar kon hij niet goed wennen. Met een aantal vrienden trok hij, al werkend en geld verdienend, door Amerika en schreef prachtige brieven over zijn belevenissen naar huis. Na zijn terugkomst in 1878 vestigde Sjoerd zich in Nijega, waar hij een winkel en een fouragehandel had en een beurtvaart op Sneek en Leeuwarden met de stoomboot “De Vier Wouddorpen” onderhield. Na zijn pensioen ontwikkelde Sjoerd zich als “Frysk Folksdichter”. Zijn gedichten, die hij ondertekende met M. to St., werden gepubliceerd in streekbladen en in het Friese weekblad Sljucht en Rjucht. Na zijn overlijden verscheen in 1941 zijn dichtbundel “It Rike Jier” met een voorwoord van J. Piebenga.

Dirk Jelles(1864-1941) was drie jaar toen zijn vader naar Amerika vertrok. Hij werd in 1887 boer in Nijega. Dirk en echtgenote gingen in 1920 rentenieren in Harich, waar ze “De Stins” lieten bouwen op de plaats waar ooit Minnemastate stond.

Minnemastate te Harich in 1724 getekend door Jacobus Stellingwerf.

Villa ‘De Stins’ gebouwd op de plaats waar ooit de ‘Minnemastate’ stond.

Klaas Jelles(1866-1945) heeft zijn hele leven in Sloten gewoond. Hij was onderwijzer in Wijckel en werd op latere leeftijd ook een bekende Friese volksdichter.

Tjeerd Meinesz(1812-1852) werkte met zijn vader samen in de ijzer- en houthandel. In 1844 kocht Tjeerd huis en erf, nu Meerweg 9, naast het huis van zijn vader. In 1852 overleed hij nog geen 40 jaar oud, “na een hevigen ziekte van nog geen tien dagen”.

Jelle Tjeerds Meinesz

Zoon **Jelle Tjeerds** (1836-1899), 16 jaar oud, zette met zijn wilskrachtige moeder de handel voort en vestigde zich in 1880 in Leeuwarden om uiteindelijk de grondlegger te worden van de bekende Harlinger houthandel, zagerij, schaverij en kistenfabriek Meinesz.

Anne Meinesz(1814-1884) was burgemeester van Sloten van 1843 tot 1851 en daarna van Schoterland. Thorbecke gaf tijdens zijn eerste ministerschap aan hoge ambtenaren, die naar zijn inzicht niet goed functioneerden, de wenk eervol ontslag aan te vragen. In 1851 namen de grietmannen van Lemsterland, Schoterland, Doniawerstal en Rauwerderhem zelf ontslag als burgemeester, omdat ze zich tegen de afschaffing van het grietmanschap hadden verzet. Zo waren ze de minister een slag voor. Thorbecke liet de Commissaris des Konings, Van Panhuys, weten dat hij niet alleen maar politieke geestverwanten kon en wilde benoemen. Van Panhuys liet hem weten, dat hij toch regelmatig een burgemeester van “een bepaalde kleur” benoemde. Thorbecke antwoordde hierop met de woorden: “Het is mij niet duidelijk wat ik voor die bepaalde kleur te verstaan hebbe; het moest dan dit zijn dat de Heeren Meinesz, Van Beyma thoe Kingma en Beucker Andrea (door Thorbecke benoemd als burgemeester van

Anne Meinesz

resp. Schoterland, Aengwarden en Leeuwarden) eenigzins ijveriger, dan de vroeger benoemde grietmannen, de tegenwoordige orde van zaken zijn toegedaan. Weet u bekzamere lieden-onder de min ijverigen voor onze nieuwe inrigting?”

Meine de derde zoon van Anne kwam rond 1872, op verzoek van burgemeester Van Swinderen, terug naar Gaasterland om de olieslagerij op de Ymedaem bij Warns van de ondergang te redden. Meine kende de kneepjes van het vak, omdat hij in Heerenveen een soortgelijk bedrijf had. Echter door de heersende crisis in Friesland lukte het niet het hoofd boven water te houden en jhr. Van Swinderen stopte in 1887 de activiteiten er intussen voor zorgend, dat Meine Meinesz directeur van olieslagerij de Volharding in Balk werd. Meine werd als directeur opgevolgd door zijn jongste zoon **Simon**, die met zijn gezin in Villa Perseveranza(= Volharding) te Wijckel, nu Wikelerdijk 6 Balk, woonde.

Tot slot nog een “koartdicht” van Sjoerd Meinesz.

‘k Leau det dyjinge ‘m sels
It measte lest oandocht,
Dy bûrmans lok en eigen leed
Troch in forgreatglês sjocht.

(Ik geloof dat degene die zich
Berokkent het meeste verdriet,
Buurmans geluk en eigen leed
Door een vergrootglas ziet.)

Aafke F. Meinesz De Stins, Harich

Literatuur:

- De veenbazen. Sociaal-economische aspecten van de groep Gieterse verveners in Haskerland in het derde kwart van de achttiende eeuw. Jochum Kroes. Jaarboek Centraal Bureau voor Genealogie. Deel 48, 1994.
- Twee opmerkelijke vrederechters in het kanton Lemmer 1825-1858. Mr. Rienk Wegener Sleswijk. Fryslân, Nieuwsblad voor Geschiedenis en Cultuur, 2002 nr. 1.
- Rond de Runde. Turf, kunstmest en elektriciteit. Triptiek van de Turfindustrie. Mr. drs. W. Visscher.
- It Rike Jier. Fersen fen Sjoerd Meinesz. Uitg. Brandenburgh & Co. Sneek. 1941.
- Fryske ex-student teach nei Amearika. Sjoerd Meinesz koe net wenne bij de Gaasterlanske Mennisten. Dr. Y. Poortinga. Leeuwarder Courant, 17 april 1957.
- Eenige jaren in Amerika. Van Gaasterland naar Californie medegedeeld door John. Persdruk J. Hepkema Heerenveen.
- Fryske Folksdichters. In karlezing út har wurk mei in ynlieding en libbessketsen fan P. Terpstra.
- Ut it argyf fan Master Twerda. Henk Doeleman. Balkster Courant: 1995-2002.
- Het leven om de gaasten. Henk Doeleman. Balkster Courant: 1 en 8 maart 2007.

Kippenburg

Kippenburg in 1933

De naam ‘Kippenburg’ is verbonden aan een landhuis met bijgebouwen in de nabijheid van het riviertje de Luts dat van oudsher doorliep naar het dorp Balk.

‘Kippenburg’ ontstond op een bosperceel dat in 1832 eigendom was van jhr. Oncko van Swinderen. Jhr. Oncko woonde in de stad Groningen en was directeur van het doofstommeninstituut. Zijn oudste zoon Wicher was op dat moment burgemeester van Gaasterland en woonde op de ‘Lycklamabosch’. Hij was de eerste Van Swinderen die zich in Gaasterland vestigde. De tweede zoon, Gerard Regnier Gerlacijs, was officier bij de Marine en in 1830 betrokken geweest bij het bombardement op Antwerpen. Tot 1834 bleef hij officier maar kwam daarna ook naar Gaasterland. Het is niet onwaarschijnlijk dat zijn vader ‘Kippenburg’ voor hem liet bouwen. Volgens HISGIS, de geografische database met daarin de kadastrale gegevens van 1832, was het grondstuk waarop ‘Kippenburg’ zou verrijzen daarvoor nog onbebouwd, waardoor we met zekerheid kunnen vaststellen dat ‘Kippenburg’ in ieder geval na 1832 is gebouwd.

Bij het herenhuis werd een kippenboerderij gebouwd en het is mogelijk dat jhr. Gerard Regnier er enkele jaren heeft gewoond. In 1835 was hij getrouwd met jkvr. Constantia Johanna Rengers, was bij haar op het oude jachtslot gaan wonen en volgde hij zijn broer Wicher als grietman op die grietman van Wonseradeel werd.

Wie er daarna op ‘Kippenburg’ kwam wonen is niet bekend. Het is aannemelijk dat het gezin van jhr. Gerard Regnier er heeft gewoond tijdens de bouw van het nieuwe ‘Huize Rijs’, dat in de plaats kwam van het oude jachtslot, ooit gebouwd door van de

familie De Wildt en dat in 1847 werd afgebroken. Ook liet jhr. Gerard Regnier de Luts hergraven en verschillende rijpaden aanleggen waardoor 'Kippenburg' toegankelijker werd.

Ondanks de bemoeienissen rond de bouw van 'Kippenburg' door jhr. Gerard Regnier erfde zijn jongste zuster jkvr. Johanna Margaretha het. Zij trouwde met de Groningse rechter jhr. mr. Wicher de Marees van Swinderen. Maar ze hadden weinig belang bij een kippenboerderij en verhuurden het landhuis aan een kastelein. In 1850 deed 'Kippenburg' voor het eerst als logement van zich spreken via een advertentie in de Leeuwarder Courant. Voor de jaarlijkse paardenharddraverij op de nabij gelegen 'Wildemarkt' kon men zich laten inschrijven bij het logement of herberg 'Kippenburg'

Enkele jaren later bleek dat het logement al veel werd bezocht en vooral tijdens de jaarlijkse 'Wildemarkt' in augustus was het er erg druk. De keuring en loting van de harddraverijen vonden er plaats, later kwam er ook nog de 'Pinkster Wildemarkt' en werden er op het terrein van 'Kippenburg' paarden, schapen en varkens verhandeld. Opvallend aan 'Kippenburg' was dat er geen sterke drank mocht worden geschonken. Deze toch wel wat merkwaardige bepaling voor een dergelijk logement stond namelijk in het door de familie Van Swinderen opgestelde huurcontract, een bepaling die lange tijd stand heeft gehouden.

In 1880 wilde de familie De Marees van Swinderen afstand doen van Kippenburg. Op 17 februari stond er een advertentie in de Leeuwarder Courant

Logement „KIPPENBURG,”
EN DE DAARBIJ BHOORENDE
TUINEN, LANEN, LANDEN en BOSSCHEN.
ruim voorzien van opgaand en ander **HOUT**, staande en liggende in een der schoonste gedeelten van Gaasterland, onder het behoor van Nijemirdum, bij de zoogenaamde „Wildemarkt”, te zamen eene oppervlakte hebbende van 50 hootaren (ruim $136 \times 36\frac{1}{4}$ are), te houden, *provisioneel* op Donderdag den 26 Februarij 1880, 's namiddags 3 uur, in bovengemeld Logement ten verzoeke van den WelEdel Geboren Heer P. ter Spill c. s., ten overstaan van den Notaris L. H. POTMA, standplaats hebbende te Balk, en zulks, behoudens het regt van zamenvoegingen, in 15 perceelen, omschreven bij verkoopboekjes, die met kaartjes zijn te verkrijgen ten kantore van genoemden Notaris.
Aanvaarding in 1880.

De in bovenstaande advertentie genoemde WelEdel Geboren Heer P. ter Spill was getrouwd geweest met de reeds overleden dochter Quirina Jacoba Johanna van jkvr. Johanna Margaretha van Swinderen en hij trad namens de familie op als zaakwaarnemer. Uit een volgende advertentie blijkt dat er op een eerste verkoopsessie op het bezit slechts een bod werd uitgebracht van f 27.354.

Uiteindelijk werd jkvr. Octavia Cornelia Susanne van Swinderen, weduwe van Cornelis

Star Numan, de nieuwe eigenaresse. Zij was een jongere zuster van de vorige. Blijkbaar wilde zij het bezit voor de familie zeker stellen en het is niet onwaarschijnlijk dat zij het voor haar kinderen kocht, omdat zij zelf al 74 jaar was.

Kort na deze koop werd 'Kippenburg' per advertentie te huur aangeboden. De 'Aanbiedingen worden franco ingewacht door Jan Hendrik van Swinderen te Rijs.'

De heer H. J. Tieboel werd nu de nieuwe huurder, die zich ook weer per advertentie als logementhouder aanbeval. Hij praatte niet over het feit dat de bepalingen in het huurcontract onveranderd waren gebleven (lees: het niet mogen schenken van sterke drank). Toch bleef het logement populair en vooral op de jaarlijkse bijeenkomsten van de Chr. Jongelings-vereeningen was het rondom 'Kippenburg' een drukte van belang. De leden van de christelijke verenigingen werden immers geacht niet te drinken! De logementhouder moest af en toe zelfs per advertentie bekend maken dat er geen kramen op het terrein konden worden toegelaten.

Gedurende ettelijke jaren bleven de jongeren naar het feestterrein komen. In 1893 maakte men zelfs melding van zo'n 5000 bezoekers. Ook de muziekkuitvoeringen door fanfarecorpsen en zangersfeesten, zoals die op feestdagen zoals Hemelvaartsdag werden gehouden waren erg populair.

Toen 'Kippenburg' in 1903 een andere huurder kreeg, werd het aanbevolen als pension. Alles werd opnieuw ingericht en ook families konden er gebruik van maken. Maar toen er enkele jaren later weer een nieuwe uitbater kwam, richtte men zich voor het eerst op toeristen. Het werd een hotel-pension en er werd reclame gemaakt voor de prachtige omgeving met zee, meren en bossen. Kastelein Bouke Dijkstra huurde het 30 jaar lang om daarna plaats te maken voor zijn kleinzoon Botte Schotanus.

Maar door de jaren heen bleef 'Kippenburg' eigendom van de familie Star Numan om vervolgens door een huwelijk van jkvr. Catharina Cornelia Star Numan in handen van de bewoners van Fraelemaborg, de familie Thomassen á Thuessink van der Hoop van Slochtere te komen. Eén van hun twee dochters, namelijk jkvr. Louise, trouwde met jhr. drs. Van Panhuys, waardoor het uiteindelijk in het bezit kwam van jkvr. Mieke van Panhuys die 'Kippenburg' weer in de oude staat heeft terug gebracht en nu het landhuis aan groepen te huur aanbiedt.

Sieger Rodenhuis en Geertje Kingma

‘De Friesche Kofscheeps-rederij’ te Woudsend, 1839-1850.

Verslag van een lezing door Gerben Groenhof

Vader Age Hylkes en zoon Hylke Ages Tromp, kooplieden, scheepsbouwers en assuradeurs, die in 1839 een rederij oprichtten in Woudsend om koffen te bouwen voor de grote vaart op Suriname en de kustvaart in de Oostzee en de Middellandse zee, waren niet zo uniek met hun initiatief, als je nu zou denken, hield Gerben Groenhof zijn gehoor voor op 11 november j.l. in de Openbare bibliotheek te Balk.

Scheepsbouw was sinds de 16e eeuw een belangrijke tak van nijverheid in Zuidwest Friesland en kreeg een enorme impuls door de ontwikkeling van Amsterdam als wereldhaven in de 17e eeuw. In de 18e eeuw bereikte dat proces een hoogtepunt. Overall waren er bouwloodsen voor schepen en waren zeilmakers, touwslagers en andere toeleveranciers voor de scheepsbouw actief, ondanks het feit dat door ondiepe en bochtige vaarwegen Amsterdam en de open zee moeilijk bereikbaar waren. Aan die bloei kwam een eind in de Vierde Engelse oorlog en de Franse Tijd toen Engeland de Nederlandse kusten blokkeerde: de Amsterdamse haven ging plat en in Friesland kwam de scheepsbouw tot stilstand en zou zich in de 19e eeuw niet meer herstellen.

Het getuigde dan ook van grote durf van de heren Tromp in die omstandigheden een rederij op te richten, vooral om hun eigen scheepswerf nieuw leven in te blazen. Hoe gingen ze te werk? Gerben Groenhof reconstrueerde het wel en wee van de rederij door het archief van de familie Tromp in het Fries Scheepvaart Museum te bestuderen.

Eeuwenlang had men de bouw van schepen gefinancierd door de zogenaamde ‘partenrederij’: burgers, die actief waren in de scheepvaart kochten delen van een schip om het risico te spreiden, maar deelden ook in de winst en bij problemen kon men zijn part verkopen. Dit alles kon zonder overheidsbemoediging. De kring van deelnemers was echter ook beperkt: vaak een paar families en hun handelsrelaties in een bepaalde streek of stad.

De Trompen kozen een, voor die tijd, nieuwe vorm om kapitaal bijeen te brengen voor hun plannen: een naamloze vennootschap die aandelen zou gaan uitgeven onder een breed publiek. Dat gaf meteen problemen: men moest voldoen aan de strenge regelgeving van de overheid (het Nieuwe Wetboek van Koophandel van 1838) en ook de ambitie om aandeelhouders buiten de wereld van de scheepvaart te vinden, mislukte. Wel werd koning Willem 1 aandeelhouder met 16 aandelen. De andere belangrijke aandeelhouders waren de familie Tromp zelf, een paar Friese scheepsbouwers en Amsterdamse cargadoors en verzekeraars, die hoopten er beter van te worden. In 1840 waren er 292 aandelen uitgegeven van de 300, die men nodig had. Ondertussen voeren er al twee schepen. Het zouden er vier worden in plaats van de zes, die gepland waren. De concurrentie onderling tussen de aandeelhouders/scheepsbouwers was moordend.

Werd de rederij een succes? Eigenlijk niet. De opbrengsten per jaar fluctueerden door omstandigheden als concurrentie, lange wachttijden, averij en vroeg invallende winters sterk. Alle aandeelhouders kregen in 1840 bij de ontbinding van de n.v. ongeveer

40 % van de waarde van hun aandelen terug. De directie en de toeleveranciers hadden hun verlies in de jaren daarvoor wel gecompenseerd, maar de aandeelhouders, die niet mochten toeleveren, verloren 60 %. Er is hier te weinig ruimte om in te gaan op andere interessante aspecten: de schepen, de bemanningen, de bevrachting, vaarschema's, enz. Dat kunt u lezen in het artikel dat Gerben Groenhof publiceerde in het Jaarboek van 1989 van het Fries Scheepvaart Museum.

Iris Maaskant

Oproep

Deze keer op pagina laatst een opwekking om U aan te melden als deelnemer aan het opsporen en vastleggen van waardevolle zaken uit Gaasterlands historie die niet verloren mogen gaan. Van een proeve van dat werk van het Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân hebt U bij het lezen van deze uitgave van *Âld nijs út Gaasterlân* weer kennis kunnen nemen. Met veel inzet wordt door HWG'ers gewerkt aan de voorbereidingen voor het uitgebreid stilstaan bij herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog in 2010, maar het HWG gaat ook meewerken aan een overzicht van de invloed, de belangen en de plaats die de familie van Swinderen in Gaasterland innam, waar nog veel interessant werk voor moet worden verzet. Eerder archeologisch onderzoek in deze regio zou ook een vervolg moeten krijgen, nieuwe aanwijzingen voor gericht speurwerk dienden zich aan. Bent U geïnteresseerd, bel het secretariaat 0514-602299 of één van de redactieleden. We verwelkomen U graag.

G.Walinga.

Werkgroepen

Verschillende werkgroepen verdiepen zich in de Gaasterlandse geschiedenis. Er is heel veel uit te zoeken. Informatiecentrum Mar en Klif beschikt over een omvangrijke collectie historische documentatie. Daarnaast is er natuurlijk ook veel te vinden in het Gemeentearchief in Balk en in de Openbare Bibliotheek.

Hieronder een overzicht van de werkgroepen, met de namen, telefoonnummers en e-mailadressen van de coördinatoren. Donateurs die willen meedoen, kunnen zich bij hen aanmelden.

Inventarisatie en Documentatie

Sietske Dijkstra (0514-602299),
sclinzel@hotmail.com

Beeldmateriaal en Publicaties

Iris Maaskant (0514-602909),
maask@planet.nl

Dorpen en Gehuchten

Jan de Vries (0514-603614),
jdvbalk@hetnet.nl

Visserij en Scheepvaart

Ruud Guys (0514-682120),
rudolfguys@planet.nl

Kunst en Cultuur

Bram de Smit (0514-603918),
smit-wassenaar@kpnplanet.nl

Archeologie

Klaas Vermeulen (0514-522336)

Het is tijd voor een goede buur.

Als bank heb je je maatschappelijke verantwoordelijkheden. Niet alleen nationaal, ook lokaal. Een prettige samenleving begint nou eenmaal bij u in de straat, om de hoek, in de wijk. Daarom sponsort de Rabobank ook plaatselijke projecten en initiatieven. En dat doen we graag. Het is tenslotte ook onze buurt.

Het is tijd voor de Rabobank.

Rabobank

€ 3,50

Van Viro Gans van 1200 Kroonings Rooden woller 2000 makas een Gemmas
pandhuur

Dagtes Myls van 15 in een Graad

D E